

Logos a agapé: Předpoklady výchovy

Autor: Zuzana Svobodová

Abstract

Logos and Agapé: Prerequisites of education. – Zuzana Svobodová in her paper draws attention to the interdependence of these two dynamic bases of the educational process, without which there cannot be development of the quality of life – this is true both for individuals and the society as a whole. Logos and Agapé belong together, as is revealed by Christian philosophy and theology in an abundant manner. Even Aristotle's concept of the community is based on harmony as a key task of raising and educating its citizens. Apart from dealing with education as something which is not self-evident, something that stems from logos and agapé (none of which is self-evident either), the paper discusses three conditions of educational action.

Keywords: logos, agapé, education, Aristotle, openness of man, rootedness of man

Klíčová slova: logos, agapé, výchova, Aristotelés, otevřenost člověka, zakořeněnost člověka

Logos a agapé považuji za předpoklady výchovy, tedy za možnosti skýtající se člověku, skrze něž je schopen utvářet své lidství. Pojednám v následujícím textu o tom, (1) jak rozumím termínům logos a agapé, (2) o jejich vzájemné souvislosti, (3) nesamozřejmosti a (4) s tím souvisejících podmínkách činnosti výchovy.

Logos a agapé: Mohutnosti člověka?

Za nejpodstatnější u výrazů „logos“ a „agapé“ považuji skutečnost, že oba pojmy označují dynamiku, pohyb, tedy to základní je jejich působení, bytí v procesu, nikoli stav. „Logos“, nebo-li – při působnosti v člověku – nadání uvažovat, myslet, promýšlet v kontextech, kriticky hodnotit, tj. také díky paměti a schopnosti odhalovat vztahy věcí a na základě jejich kritického posouzení usuzovat, dávat do souvislostí, vyhledávat smysl, princip, jádro, pravé slovo, porozumění.

Schopnost po-roz/umění: tím je mi nadání člověka zacházet s tím, co staří Řekové nazvali „LOGOS“ – a rovněž již v této rané době evropské filosofie upozorňovali na to, že přestože je člověk schopen vztahu s logem, nezachází s ním náležitě, ale jako spící, je třeba jej tedy k náležitému vztahu k logu probudit:¹ vzdělat, vychovat, osvětit, kultivovat – tyto termíny jsou v mnoha jazycích vnímány jako synonyma: společně totiž označují úkol podnítit člověka k překročení dosavadní struktury myšlení, k provedení toho, co je „metanoia“ (příslušné sloveso zní v řečtině: „metanoein“, překládané například také: nabývat jiného mínění, měnit své mínění).²

¹ Srov. Hérakleitos, zl. B1, srov. Hérakleitos A 16 /1.129, A 16 /1.131, A 16 /1.132 – všechny zlomky z Hérakleita dostupné online na WWW: <<http://www.fysis.cz/presokracici/Herakleitos.htm>>. [cit. 2017-08-13]

² Srov. heslo *metanoéō* in Lepař (Nevročeno).

„Agapé“ vnímám jako mohutnost umožňující náklonnost, otevřenost, příklon, zájem člověka. To, co staří Řekové nazývali „EROS“, „FILIA“, „AGAPÉ“ má vše v základu možnost příklonu, otevřenosti člověka. Neusiluji o vytváření nějaké taxonomie lásky (lze snadno dohledat množství knih na toto téma, které by vydalo na celou knihovnu), chci pojednat o náklonnosti (pozitivním vyosení ze sebestřednosti), biblicky o „nesvévolnosti“, o bytostné otevřenosti druhému a druhým jako základu každého skutečného vztahu – o základu vztahovosti vůbec. Bez ní by byl člověk ke světu lhostejný. Netvrdím, že ony řecké termíny (či rozšířeny ještě o STORGÉ či další termíny opisující lásku, přátelství, náklonnost) jsou v zásadě jedno, ale považuji za jejich základ otevřenost či otevřítelnost jedné bytosti druhé či druhým, tedy schopnost nebýt jen sám sobě.

Souvislost logu a agapé

„Logos“ a „agapé“, tyto dvě dynamiky oslovující člověka lze nějakým (umělým) způsobem pojednávat – popisovat – odděleně, ale působí (přirozují se) pospolu, v člověku jako celku. Ve skutečnosti – v jednání (praxis) – jsou pospolu. Jakási **vztahová rozumnost** je v lidské přirozenosti, jak popsal již Aristotelés ve svém spisu o lidském uspořádání – *Politika*. (1253a 2nn) Člověku je dle Aristotela přirozené žít v obci, být takovou součástí obce, která se aktivně podílí na jejím životě.

Lidsky žít znamená tedy dle Aristotela nacházet své uplatnění v životě pro obec, v obci, skrze obec, v životě podle práva a zákonů, (*Politika* 1253a 34) ve vzájemnosti – utváření svého života ve vzájemnosti a pro vzájemné dobro je podle Aristotela typický rys života v polis jako útvaru, který člověku a jeho lidskosti předchází.

Ne-samozřejmost logu a agapé – nesamozřejmost výchovy

Ze zkušenosti víme, že „vztahová rozumnost“ není při výchově samozřejmá, není daností, která předchází proces výchovy, ale je to základ, díky kterému je možné vychovávat – vzdělávat. Uvažuji o tom, co řečtina označuje jako „logos“ a „agapé“ jako o předpokladech výchovy („paideia“), tj. považuji tyto dynamismy za předpoklady života jako lidského, přičemž si na základě zkušenosti druhých i vlastní uvědomuji, že člověk je schopen nějak žít – přežít i bez logu a agapé, není však schopen být bez nich lidský.

Člověk může přežít bez hlubšího zakořenění ve světě, bez porozumění světu jako celku, jednotě, smyslu. Nemůže žít lidsky bez zakořenění, akceptace, přijetí, souladu s tím a těmi, kdo utvářejí jeho prostředí.

Člověk může přežít bez práce, zájmu, činnosti ve světě, angažovanosti, obstarávání. Žít bez zainteresovanosti, bez činného vztahu ve světě je možné.

Člověk může přežít i bez hledání smyslu svého života.

V předcházejících třech odstavcích zmíněné tři životní pohyby formulované Janem Patočkou jsou pohyby existence lidské, (srov. např. Patočka 2009: 354, srov. Patočka 2011: 126n) člověk může přežít i bez nich.

„Logos“ a „agapé“ nejsou samozřejmé, ale jsou to možnosti, podmínky výchovy. Výchova není samozřejmá, je závislá na těchto dynamikách oslovujících člověka (chvějících³ člověkem): na logu a agapé. Ti, kteří se věnují ve svém životě výchově, vědí o této nesamozřejmosti, naopak ti, kteří vědomě odmítají věnovat úsilí výchově, nejčastěji sami při „výchově“ zranění, nevěří (tj. nemají důvěru) ve smysluplnost vydávání životní síly ke kultivaci, podléhají osudovosti, determinismu, rezignují na potenci k pozitivnímu rozvoji člověka.

Tři podmínky výchovatelské činnosti

Pro současnou profesionální, oficiální práci vychovatele existují zákonem státu kladené podmínky. Považuji však trojí následující za to, co by tyto zákonné podmínky mělo zakládat, jako podloží výchovatelské a výchovné činnosti, jejímž cílem je kultivace člověka ve smyslu péče o duši („tés psychés epimeleia“, „cultura animi“):⁴

(1) Důvěru, že člověk je schopen otevření, že není neodvratně zabeďněná, ale otevřená a dále otevřitelná bytost.

(2) Důvěru, že člověk je schopen porozumění.

(3) Být člověkem, který je akceptován – přijat. Tento základní pohyb lidské existence je podle Jana Patočky výchově domovský, (srov. Patočka 2011: 126) proto s ním musí vychovatel žít ve zkušenosti, má-li skutečně vychovávat – vychovává-li druhého, je vychovatel tím akceptujícím, přijímajícím, běžně v průběhu procesu výchovy sám vychovávanými nepřijímán, neakceptován.

Píše-li Patočka pět dnů před svou smrtí, že vychovávat se může jen každý sám, pak je to také výzva k uvědomění si tohoto nám předchůdného přijetí: jsme, protože jsme byli akceptováni, náš život je odkazem, dědictvím. Cituji nyní čtyřicet let starý Patočkův text:

„Charta nezamýšlela nikdy působit jinak než pedagogicky. Ale pedagogicky působit – co to znamená? Vychovávat se může pouze každý sám, ovšem často stržen příkladem; též varován špatnými výsledky a poučen rozmluvou, diskuzí. Výchova, to znamená pochopit, že je něco jiného v životě než strach a prospěch (...) Charta by chtěla, (...) Aby si lidé uvědomovali, že na světě nerozhodují peníze ani síla, ba ani nadání, nýbrž že nejdůležitější je pochopit pravý okamžik a přijít včas.“ (Patočka 2006: 443–444)

„Logos“ a „agapé“ se vlamují do lidského života jako „kairos“. To znamená, že „logos“ ani „agapé“ nelze naplánovat, lze se jim ale v průběhu lidského života otevřít, nebo je – v lidské svobodě je tato možnost – odmítnout, uzavřít se jim. Setká-li se vychovatel při své profesní činnosti s člověkem, který výchovu odmítá, je možné, že tento člověk neměl možnost

³ „Chvění“ – jakýsi předpoklad pohybu zde v tom smyslu, jako v básních Vladimíra Holana (srov. Holan 2000: 116, 277; Holan 2002: 12, 42; Holan 1996: 53) a knize Tomáše Halíka (srov. Halík 2002: 12n).

⁴ Gramaticky nejbližší vyjádření k „EPIMELEIA PERI TÉS PSYCHÉS“ nalézáme u Platóna například v *Zákonech* (5.743e, 7.807c) nebo v sedmém Listu (331b), za zmínku zde stojí spojení s péčí o tělo (SÓMA), u Isokrata nalézáme též sousloví „péče o duši“ (TÉS PSYCHÉS EPIMELEIAN: *Proti sofistům* 13,8.17; *Antidosis* 15,304). V tradici často dále například u Plutarcha, Basila z Caesareje – rozbor s odkazy na konkrétní viz Svobodová (2016: 99–107).

přijetí prožít, učinit bytostnou zkušenost s přijetím; možná nepoznal, co znamená být přijat, akceptován jako jedinečná osoba, a proto radostně přijat jako ten, který může rozšířit, kultivovat, vzdělat náš horizont bytí, náš svět – skrze vzájemné spolubytí rozšířit osobní bytí.

Křesťanské filosofii a teologii je vlastní propojení logu a agapé při promýšlení a výkladu Ježíšovy úlohy a způsobu činnosti. Lze poukázat na užívání termínu „logos“ u Filóna z Alexandrie, na přípravnou půdu pro rozvoj alexandrijské interpretační školy (od Pantaina). Bez důvěry v potenci logu a agapé není možné uvažovat o smysluplnosti výchovy ve společnosti, je ale možné se zaměřit na drezúru a výcvik. Světové i evropské dějiny svědčí také o cestách celých společenských systémů, na nichž byla věnována energie drezúře a výcviku a které byly do hrůzné míry úspěšné. Tyto cesty, nebo lépe: tato scesti neznamenal kultivaci lidství, uskutečnění nejlepších potenci člověka, ale uskutečnění moci jako arogance, tj. jakési (ne)vědomé pýchy, vedoucí k likvidaci, smrti.

Cestu z linie utrpení poznané již starými Řeky a vyjadřované ve třech termínech: „koros“ (arogance, zpupnost) – „hybris“ (pýcha, svévole, hřích – je opakem „sófrosyné“)⁵ – „até“ (zkáza, zhouba), hledá člověk podle dějin myšlení již od nejstarších literárních dob. Podle novozákonních svědectví byl Ježíšův život a smrt, tj. sebevydání (srov. *Ga* 1,4; 2,20; *Ef* 5,2; *ITm* 2,6; *Tit* 2,14) z lásky k lidem (srov. *J* 13,1,34; 15,9; *Ef* 5,25) a z pokory vůči Bohu Otci (srov. *L* 22,42) odpovědí na hledání cesty jak zpřetrhat tuto linii: proti chaosu, neznalosti, zmatku byl postaven logos, proti pýše pokora a láska, proti zkáze vítězství (srov. *IK* 15,55; *Fp* 2,8–11).

Podle Jana Patočky je úkolem pedagogickým učit rozlišovat skutečné hodnoty od toho, co zůstane jednou bezcenné, pomáhat nejen (s odstupem) rozlišovat, ale i aktivně (zainteresovaně) vnímat a učit se pochopit pravý okamžik a (učit se odhodlat, aby v konkrétní kritické situaci – v pravý čas: „kairos“ – člověk byl s to) přijít včas – nestát či neotočit se vůči výzvě zády. Uskutečnit tuto bytostnou výchovu, jejímž plodem je zralé osobní, lidské jednání, může za pomoci druhých či společenství jen každý sám za sebe (srov. *Mk* 14,34–42), ukazuje se tak jedinečnost každé lidské osoby.

Závěr

V roce čtyřicátého výročí vydání dokumentu Charta 77 a s tím souvisejícího výročí úmrtí Jana Patočky byl na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy čten výše uvedený Patočkův text (jeden ze dvou posledních textů, psaný pár dnů před jeho úmrtím). Diskuze, která byla následně vedena, ukázala, že je dnes stále (či již znovu) těžko srozumitelné, a to i studentům a absolventům zde akreditovaného doktorského programu filosofie, proč došlo ke zveřejnění tohoto dokumentu týkajícího se lidských práv (doslova zde zazněla otázka: „Jestliže se každý může dle Patočky vychovávat jen sám, proč chartisté spíše nemlčeli?“).

Především pro učitele a vychovatele považují proto nejen lidskoprávní vzdělávání za výzvu, která může být těžko naplněna bez osobností, které budou promýšlet skutečné základy lidskosti. „Logos“ a „agapé“ byly jako nesamozřejmé podstatné dynamiky lidského života viděny již na úsvitu evropské kultury. Promýšlet základy vztahové rozumnosti je úkolem každé vzdělávající a vychovávající (se) generace. Stejně jako zůstává úkolem hledat způsoby

---

⁵ Srov. heslo *hybris* in Lepař (Nevročeno).

rozkladu linie „koros“ – „hybris“ – „até“, které by zabránily tomuto směřování i v oblasti vzdělávání – ve 20. století popisoval tyto způsoby vzdělávání či výchovy ke smrti Jacques Maritain (srov. Maritain 1960: 106) – a vedly naopak ke kultivaci člověka a rozvoji lidského.

SEZNAM LITERATURY

ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978 80-86027-30-2.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona včetně deuterokanonických knih. Podle ekumenického vydání z roku 1985. Praha: Česká biblická společnost, 1991. ISBN 80-7113-009-5.

HALÍK, Tomáš. *Co je bez chvění, není pevné: Labyrintem světa s vírou a pochybností*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7160-628-1.

HÉRAKLEITOS. Zlomky z Hérakleita [online]. Dostupné na URL: <<http://www.fysis.cz/presokratici/Herakleitos.htm>>. [cit. 2017-08-13]

HOLAN, Vladimír. *Lamento*. Spisy, sv. 3. Praha a Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-309-7.

HOLAN, Vladimír. *Les bez stromů*. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7257-735-2.

HOLAN, Vladimír. *Testamenty*. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0570-4.

LEPAŘ, František. *Slovník řecko-česko-německý*. Praha: Česká grafická společnost „Unie“. Nevročeno.

MARITAIN, Jacques. *Education at the Crossroads*. New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1960 (c1943).

PATOČKA, Jan. *Češi I. Soubor textů k českému myšlení a českým dějinám*. Praha: OIKOYMENH, Filosofia, 2006. ISBN 80-7298-181-1, ISBN 80-7007-230-X.

PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy II*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-420-6.

PATOČKA, Jan. *Korespondence s kmenologiy II*. Praha: OIKOYMENH, 2011. ISBN 978-80-7298-460-2.

SVOBODOVÁ, Zuzana. Spravedlnost jako řád duše. In PELCOVÁ, Naděžda, HOGENOVÁ, Anna (eds.). *Spravedlnost ve výchově, umění a sportu*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 2016, s. 99–107. ISBN 978-80-7290-877-6.

(*PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D.* vyučuje na Teologické fakultě Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, na 3. lékařské fakultě Univerzity Karlovy, Ústavu etiky a humanitních studií, na Katedře teologie a filosofie Jaboku – Vyšší odborné školy sociálně pedagogické a teologické, dále učí studenty UK Evangelické teologické fakulty, je lektorkou akreditovaných kurzů dalšího vzdělávání pro pedagogické pracovníky a pracuje také jako katechetka. Zabývá se filosofií výchovy, dějinami vzdělávání a zkoumá vztahy náboženské a kulturní vzdělanosti.)